

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ТНК

У статті досліджено передумови формування та розвитку вітчизняних ТНК та проблеми забезпечення їх конкурентоспроможності в сучасних умовах у зв'язку з поглибленням взаємодії корпоративних структур різних країн на різних рівнях і в різних формах. Актуалізується значення підвищення якості продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками, структуризації вітчизняного капіталу в потужні фінансово-промислові утворення, розвитку інновацій, підтримки і захисту національного товаровиробника за допомогою державного регулювання як основи для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних ТНК на міжнародних ринках.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, конкурентоспроможність, глобальні ринки, міжнародний ринок, транснаціоналізація, інноваційний розвиток, глобалізаційні процеси.

Транснаціональні корпорації як основні суб'єкти глобальної економіки сприяють зміцненню на світовому ринку позицій держав, що входять у різні інтеграційні утворення. Держави, що не мають потужних транснаціональних корпорацій, змушені бути об'єктами, а не суб'єктами світових економічних стосунків. Збереження і підвищення конкурентоспроможності і ефективності діяльності вітчизняних підприємств у ситуації впливу глобалізаційних процесів на економіку, особливо після вступу України до ВТО, можливі лише при створенні в країні власних транснаціональних структур [3, с. 64-66; 10, с. 190-192].

ТНК – досить складний і такий, що постійно розвивається, феномен у системі світогосподарських зв'язків, який вимагає уваги, вивчення і міжнародного контролю. Діяльність ТНК промислово розвинених країн, а також "нових індустріальних країн" є основою функціонування економічної системи, а також сприяє розвитку міжнародних відносин, які забезпечують стабільність зовнішньоекономічних зв'язків.

Створення українських транснаціональних структур, а також зміцнення і збереження конкурентоспроможності і ефективності діяльності національних підприємств-виробників товарів і послуг, у сучасних умовах впливу глобалізаційних процесів на економіку України [7, с. 212-214], потребують дослідження проблеми конкурентоспроможності вітчизняних ТНК, що і визначило проблематику, тему та мету нашої статті.

Вивченню проблем діяльності ТНК присвячені роботи З. Адаманової, О. Белоруса, С. Зорина, Т. Кальченко, І. Костикова, Н. Кондратьєва, Д. Лукьяненко, Є. Панченко, Ю. Пахомова, Л. Руденко та ін. Різним аспектам впливу процесу глобалізації на формування та розвиток транснаціональних корпорацій присвячені роботи зарубіжних, зокрема У. Бека, В.І. Боргіва, М. Кастельса, Дж. Майєра, Дж. Сороса, Р. Робертсона, С. Хантінгтона, І. А. Уткіна, і вітчизняних учених І. О. Бочан, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця та інших, проте і нині ці питання є актуальними, особливо в контексті потреби пошуку стратегічних напрямів розвитку вітчизняних підприємств і підвищення їх конкурентоспроможності.

Метою статті є дослідження передумов формування та розвитку вітчизняних ТНК та проблем забезпечення

їх конкурентоспроможності в сучасних умовах у зв'язку з поглибленням взаємодії корпоративних структур різних країн на різних рівнях і в різних формах.

Як зазначає М. Портер: «... на міжнародному ринку конкурують фірми, а не країни», і на сьогодні конкурентні можливості фірми не обмежені кордонами країн їх базування [9, с. 51]. Діяльність сучасних фірм характеризується значною і різноманітною галузевою і багатогалузевою структурою виробництва, диверсифікація якого привела до охоплення 30-50 галузей у найбільших компаніях і контролю більше половини світового промислового виробництва, 2/3 міжнародної торгівлі і 4/5 усіх ліцензій і інших прав власності на ноу-хау, нові технології і техніку [10]. Все це – результат діяльності транснаціональних корпорацій.

Термін «транснаціональна корпорація» уперше був використаний Організацією Об'єднаних Націй для позначення спочатку (відповідно до жорсткіших критеріїв) великої фірми з річним оборотом більше 100 млн. дол. і філіями не менше ніж у шести країнах, потім (з менш жорсткими критеріями) для позначення фірми, що має відділення у двох і більше країнах, які функціонують під централізованим керівництвом, що проводить погоджену економічну політику [11].

У сучасній економічній літературі прийнято поділяти усі ТНК на два типи [7; 11]:

- національна фірма як юридична особа, яка має відособлені підрозділи в зарубіжних країнах і реалізує значну частину продукції за кордоном;
- багатонаціональна фірма як об'єднання юридичних осіб різних держав, що здійснюють спільну комерційну діяльність.

Основним критерієм оцінки рівня транснаціоналізації компанії є індекс інтернаціоналізації. Ключовими параметрами при визначенні цього показника є [11]:

- відношення зарубіжних активів до загального об'єму активів;
- відношення зарубіжних продажів до загального об'єму продажів;
- відношення чисельності працівників за кордоном до загального числа зайнятих у корпорації.

Основними центрами розміщення закордонної діяльності сучасних ТНК залишаються розвинуті країни, проте існує чітка тенденція до її переміщення в країни,

що розвиваються [7]. Також змінюється характер інноваційної діяльності, яку здійснюють ТНК у країнах, що розвиваються. Якщо раніше ТНК співпрацювали з компаніями з цих країн, перш за все, для вивчення місцевого ринку та адаптації продукції до місцевого попиту, то зараз вони стали ключовими елементами в інноваційній діяльності багатьох ТНК. Особливо ця тенденція стосується Китайської народної республіки, де відбувається бум прямих іноземних інвестицій, а також Індії [4].

Отримання конкурентних переваг ТНК над національними підприємствами сталося не лише у вигляді мінімізації витрат за рахунок упровадження новітніх технологій, використання висококваліфікованих кадрів, зниження податкових зобов'язань, економії на адміністративних витратах, але і за рахунок обходу протекціоністських бар'єрів за допомогою трансфертних цін.

Що стосується галузевої спрямованості ТНК, то, за даними американського журналу «Fortune», головну роль серед 500 найбільших ТНК світу грають чотири комплекси: електроніка, нафтова і нафтопереробна, хімічна і автомобільна промисловості. Їх загальний об'єм продажів складає біля 80 % загальної активності

ТНК. Проте спостерігається деяке скорочення частки нафтового сектору і збільшення частки сфери послуг, істотну роль стали відігравати банківський і страховий сектори, що і зумовило збільшення ролі страхового сектору у світовій економіці і формування страхових транснаціональних компаній. [4].

Головною метою ТНК є присутність на ринку за всяку ціну. Основним чинником, за допомогою якого ТНК досягають світового панування – експорт капіталу і його ефективне розміщення, тобто прямі іноземні інвестиції (ПІІ), завдяки яким вони стають основними регуляторами виробництва і розподілу продукції і сприяють економічній інтеграції у світі.

М. Портер стверджує, що конкурентна перевага може бути досягнута з огляду на те, як фірма організовує окремі види діяльності [9, с. 59].

С. Ф. Зорін виділяє наступні основні ознаки конкурентних переваг, що є основою ефективності діяльності ТНК (рис. 1) [на основі 5]:

М. Портер пише: «Фірма домагається конкурентної переваги, знаходячи нові способи конкуренції у своїй галузі і виходячи з ними на ринок, які називаються нововведеннями (інноваціями)» [9, с. 63].

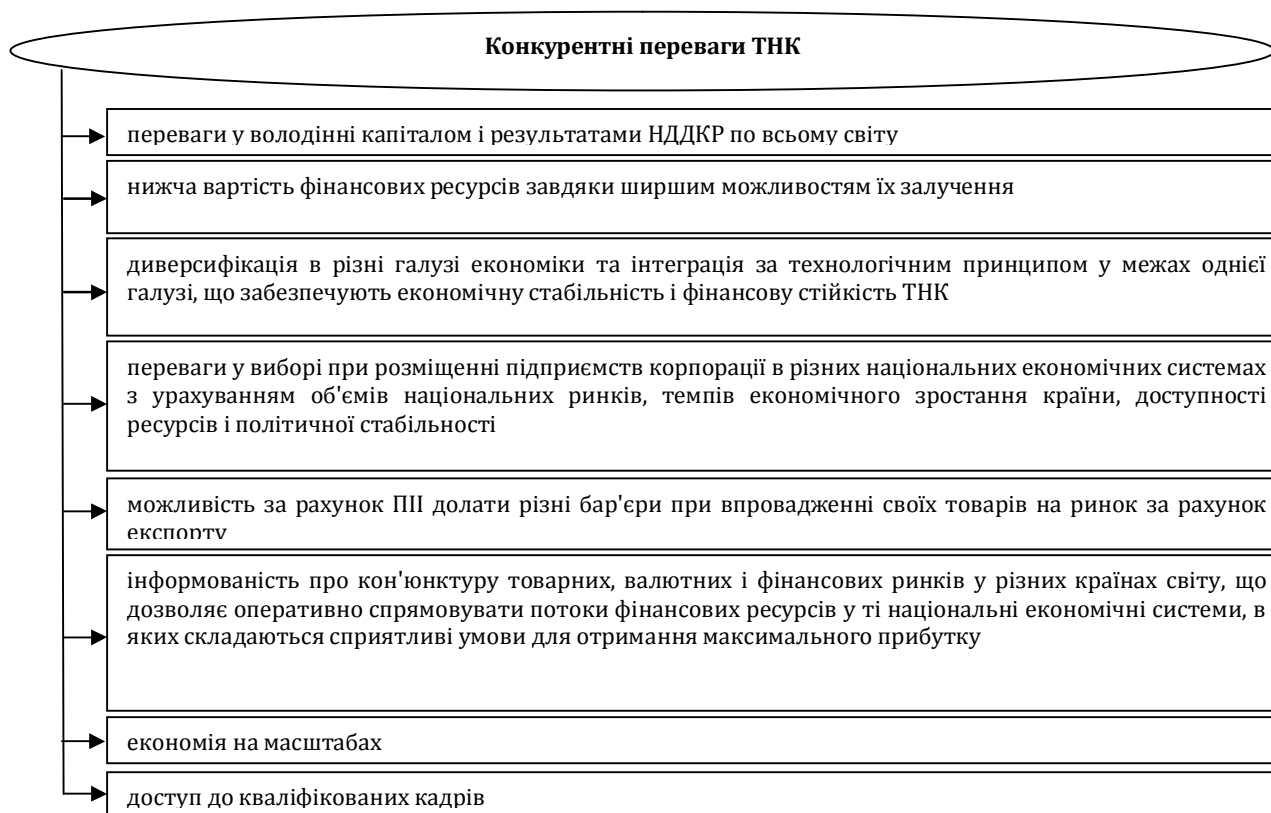

Рис. 1. Ознаки конкурентних переваг, що є основою ефективності діяльності ТНК

Інновації у найбільш розвинених країнах є визначальним чинником економічного розвитку, а їх результат набуває ключового значення в отриманні конкурентних переваг як у держав, так і виробників [1, с. 3]. Проте в сучасних умовах, як доводить З. Адаманова: «...інноваційна діяльність виходить за рамки національних меж, що обумовлює інтернаціоналізацію науки і розширення науково-виробничої кооперації» [1, с. 3]. Це стимулює створення міжнародних інноваційних мереж шляхом відтоку і припливу ПІІ в НДДКР.

Україна в умовах прогресуючої глобалізації світової економіки виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації і випробовує на собі усі переваги і недоліки їх діяльності.

Роль ТНК в розвитку України не може оцінюватися однозначно позитивно. Їх інтереси часто суперечать національним інтересам держави, не кажучи вже про інтереси малого і середнього бізнесу. ТНК часто критикуються країнами, що розвиваються, за експлуатацію дешевої робочої сили. Водночас вони

засуджуються західними профспілками за те, що, переносячи виробництво до менш розвинених регіонів планети, позбавляють робочих місць громадян промислово розвинених країн. Дійсно, ТНК нерідко нав'язують державам, що розвиваються, галузеву структуру виробництва, що не відповідає інтересам цих держав, експлуатують їх природні ресурси, забруднюють довкілля, а також перекачують у країни базування значну частину прибутку, отриманого в країні перебування.

В Україні закордонні ТНК умовно поділилися стосовно місцевого бізнесу на дві великі групи: компанії, що не мають реальних конкурентів серед місцевої промисловості (приміром, виробник засобів гігієни Procter&Gamble або тютюнові компанії), і корпорації, чиї інтереси безпосередньо торкаються багатьох українських підприємств (приміром, такі виробники пивобезалкогольної продукції, як «Кока-кола» і Sun Interbrew). Для України ТНК вважають за доцільне здійснювати інвестиції у видобувну промисловість, але головним чином нарощують товарний експорт [3]. Отже, розгортається конкурентна боротьба між транснаціональними корпораціями за просуванням своїх товарів на цей ринок.

Однією з проблем діяльності іноземних ТНК в Україні для вітчизняних виробників є неможливість витримувати конкуренцію, порівняно з великими міжнародними корпораціями.

Противагою закордонних ТНК в Україні мали б стати вітчизняні ТНК, досвід формування яких історично передусім пов'язаний з діяльністю вітчизняних компаній у межах об'єднань компаній на пострадянському просторі. Так основним аргументом до створення транснаціональних корпорацій країн СНД стала необхідність конкурувати на рівних з транснаціональними корпораціями розвинених країн, що можливо лише шляхом об'єднання зусиль суб'єктів господарювання країн СНД і використання потенціалу інтеграції, що історично склався в результаті розподілу праці, спеціалізації і кооперації промислового виробництва у межах цих держав. Проте узгоджені дії для вдосконалення законодавства, яке забезпечує економічну інтеграцію у межах СНД, не відбулись. 15 квітня 1994 року Міждержавний економічний комітет країн СНД розробив і запропонував «Конвенцію про транснаціональні корпорації», яку 6 березня 1998 р. підписали глави урядів семи держав СНД, у тому числі - України. За результатами здійснення внутрішньодержавних процедур Конвенція про транснаціональні корпорації набула чинності лише для п'яти держав: Білорусі, Таджикистану, України, Вірменії, Киргизстану [6].

Вказана Конвенція є єдиним нормативним документом, що регулює діяльність транснаціональних корпорацій на території України і інших країн СНД, що ратифікували Конвенцію. У цьому документі закріплені загальні стани, що стосуються створення і діяльності транснаціональних корпорацій у країнах-учасницях Конвенції: визначено поняття «Транснаціональна корпорація», встановлено загальні основи співпраці країн-учасниць із формування і функціонування транснаціональних корпорацій. Проте для реального створення і діяльності транснаціональних корпорацій необхідно вирішити організаційно-правові питання, пов'язані з механізмами їх функціонування:

виявити проблеми створення і діяльності транснаціональних корпорацій у внутрішньому

законодавстві країни, що регулює приватні питання їх функціонування;

синхронізувати державне регулювання податкового, митного, інвестиційного, трудового законодавства, а також законодавства про бухгалтерський облік у частині консолідації звітності груп підприємств.

Основною проблемою, що стримує розвиток транснаціональних корпорацій у країнах СНД, є наявність розбіжностей у національних законодавствах. Ситуація ускладнюється також тим, що після початку реальної інтеграції у межах нового інтеграційного об'єднання, що найдинамічніше розвивається на пострадянському просторі, блоку ЄврАзЕС, Росія як ключова у Співдружності держава вийшла з низки непрацюючих угод усередині СНД, що створюють нормативно-правову основу спільної діяльності, зокрема з Конвенції про транснаціональні корпорації. У області створення транснаціональних корпорацій країн СНД, у яких бере участь Україна, досі переважають окремі ініціативи: «Російський авіаційний консорціум», «Міжнародні авіадвигуни», в які входять підприємства оборонного комплексу; «Нижегородські автомобілі» (виробництво вантажних і легкових автомобілів, дизельних і бензинових двигунів, рефрижераторних причепів, гусеничних транспортерів, гумотехнічних виробів і виробів із скла, товарів народного споживання); «Точність» з розробки і виробництва виробів спецтехніки, цивільної техніки; «Слов'янський папір» із переробки сировини для продукції целюлозно-паперового виробництва і виробництва хімічних волокон [2].

Як пише М. Портер: «... розробляючи конкурентну стратегію, фірми прагнуть знайти і утілити спосіб вигідно і довготривало конкурувати у своїй галузі» [9, с. 52]. Вибір конкурентної стратегії визначається двома основними чинниками: перший - структурою галузі, де працює фірма, другий - позицією фірми в межах галузі. Отже, конкурентна стратегія вітчизняних ТНК повинна, передусім, ґрунтуватися на усебічному вивченні структурного стану галузі і постійного моніторингу процесів, що змінюються, відбуваються в ній.

Реальним шляхом створення ТНК в Україні є формування потужних, підтримуваних державою, національних корпоративних утворень, здатних проводити активну зовнішньоекономічну діяльність. Будь-яка потужна національна компанія, що активно інтегрується у світове господарство і має відособлені підрозділи за кордоном, стає транснаціональною. Для цього Україною у формуванні національних корпорацій, що здійснюють активну зовнішньоекономічну діяльність, вже зроблено певні кроки: сформувалися потужні національні вертикально-інтегровані фінансово-промислові групи, близькі до транснаціоналізації свого бізнесу: «Систем Капітал Менеджмент», «Приват», «Індустріальний союз Донбасу», «Інтерпайп» і інші. Для перетворення їх на повноцінні транснаціональні корпорації потрібне створення та розвиток ними зарубіжних підрозділів для просування власної продукції і залучення з цією метою іноземних партнерів.

Конкурентоспроможність вітчизняних ТНК можна характеризувати як реальну та потенційну здатність розробляти, виробляти, збувати та просувати в умовах конкуренції на міжнародному ринку продукцію, яка б за ціновими і неціновими характеристиками в комплексі була б більш привабливою для покупців зарубіжних країн, ніж продукція основних конкурентів ТНК.

Основною проблемою, яка перешкоджає формуванню та виходу українських ТНК на зарубіжний ринок, є низька конкурентоспроможність їхньої продукції [11]. Конкурентоспроможність товарів та послуг вітчизняних ТНК виступає центральним фактором формування міжнародної конкурентоспроможності ТНК загалом і істотною мірою формується на стадії виробництва, оскільки найважливішими визначальними її факторами є висока якість продукції та передовий технічний рівень її виробництва, а також ціна.

Таким чином, першочерговим завданням для українських виробників, що виходять на зарубіжний ринок, стає підвищення якості товару до необхідного рівня. Тільки за цієї умови, що українські товари будуть, як мінімум, відповідати за своєю якістю рівню зарубіжних конкурентів, існує можливість появи і збільшення попиту на них на зовнішніх ринках, при цьому підвищення якості товару не повинно супроводжуватися зростанням його ціни. І лише за таких умов можлива концентрація капіталу навколо виробництва та збуту конкурентоспроможної вітчизняної продукції, і, отже, створення та розвиток вітчизняних ТНК.

Проблемою, яка обмежує активне проникнення українських компаній на міжнародні ринки і перешкоджає підвищенню їх конкурентоспроможності, є відсутність достатньо розвинутої системи збуту товарів за кордоном (дилерських мереж, власних роздрібних мереж, зарубіжних представників, філій, відділень). У комунікаційній політиці проблемою, що обмежує потенціал конкурентоспроможності українських ТНК, виступає незначне використання різних засобів просування для встановлення, підтримки і розвитку зв'язку з клієнтами.

Виходячи з суті транснаціональних корпорацій і їх ділення на два типи (національні компанії, які мають відособлені підрозділи і які реалізують значну

частину своєї продукції за кордоном; багатонаціональні корпоративні структури як об'єднання юридичних осіб різних держав, що здійснюють спільну комерційну діяльність), реальними для України є створення власних національних корпоративних структур, які мають закордонні відособлені підрозділи і здійснюють активну зовнішньоекономічну діяльність.

Для формування конкурентних переваг національних ТНК в глобальних масштабах потрібна розробка довгострокової стратегії переорієнтації економіки вітчизняних підприємств на ті види діяльності, які приносять найбільший прибуток і знання [10]. Індикатором успішної інтеграції національних підприємств у глобальний економічний простір повинна стати послідовна і цілеспрямована державна політика, спрямована на успішне впровадження нововведень і стимулювання їх розвитку через розвиток вітчизняних ТНК.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розробка стратегії створення українських транснаціональних структур може базуватися на використанні зарубіжного досвіду, який показує, що національний капітал може чинити опір ТНК і гідно конкурувати тільки у разі його структуризації в сильні промислові, фінансово-промислові і інші утворення - з одного боку, а з іншого - потрібна підтримка і захист національного товаровиробника за допомогою державного регулювання (пільгового оподаткування, сприяння впровадженню новітніх техніки і технологій, регулювання імпорту товарів робіт і послуг за допомогою митних, тарифних, екологічних і інших обмежень, контроль якості продукції вітчизняних і зарубіжних виробників та ін.). Необхідно забезпечити проведення стратегічного інвестування, орієнтованого на науково-технічний потенціал, розвиток інфраструктури НДДКР, розробка законодавчої бази щодо захисту авторських прав.

Список літератури

1. Адаманова З. О. *Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации: монография* / З. О. Адаманова. – Симферополь КРЫМУЧПЕДГИХ, 2005. – 504 с.
2. Винокуров Е. *Евразийская континентальная интеграция* / Е. Винокуров, А. Либман. – СПб: ЕАБР, 2012. – 255 с.
3. Данько М. *Реорганізація підприємств у контексті формування корпоративних структур* / М. Данько // *Економіка України*. – 2007. – № 1. – С. 64-70.
4. Журнал *Fortune* назвав 50 самых успешных компаний в мире. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dengi.ua/news/46166.html>.
5. Зорин С. Ф. *Современные транснациональные корпорации и их роль в мировой экономике* / С. Ф. Зорин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socrates.ru/pdf/>.
6. «Конвенция о транснациональных корпорациях» / ратифікована Законом України від 13.07.1999 № 921-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_193
7. Крейдич Т. В. *Тенденции транснационализации мировой экономики в условиях глобализации* / Т. В. Крейдич // *Вестник МГТУ*. – 2010. – том 13. – №1. – С. 209-214.
8. *Отчет о мировых инвестициях за 2012 (World Investment Report 2012)*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org/fdistatistics.
9. Портер М. *Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина.* / М. Портер. – М.: *Международ. отношения*, 1993. – 896 с.
10. Швиданенко О. А. *Сучасні корпоративні стратегії ТНК* / О. А. Швиданенко // *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр.* – К.: КНЕУ, 2006. – Вип. 15. – С. 177-192.
11. Швиданенко О. А. *Глобальна конкурентоспроможність : теоретичні та прикладні аспекти : моногр.* / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

РЕЗЮМЕ

Виталий Охота

Проблемы конкурентоспособности отечественных ТНК

В статье исследованы предпосылки формирования и развития отечественных ТНК и проблемы обеспечения их конкурентоспособности в современных условиях в связи с углублением взаимодействия корпоративных структур разных стран на различных уровнях и в различных формах. Актуализируется значение повышения качества производимой отечественными товаропроизводителями продукции, структуризации отечественного капитала в мощные финансово-промышленные образования, развития инноваций, поддержки и защиты национального товаропроизводителя с помощью государственного регулирования как основы для обеспечения конкурентоспособности отечественных ТНК на международных рынках.

RESUME

Okhota Vitaliy

Problems of competitiveness of domestic TNCs

The article studies the preconditions of formation and development of domestic multinationals and problems of their competitiveness in the current conditions in connection with the deepening of cooperation corporate structures in different countries at different levels and in different forms. There has been actualized the value of improving the quality of products produced by domestic producers, structuring of domestic capital into powerful financial-industrial establishment, development of innovation, support and protection of domestic producers by government regulation as the basis for competitiveness of domestic MNCs in international markets.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.